

Sehî Bey Divanı'nda Geleneksel Oyun Kültürü

Traditional Game Culture in Sehî Bey Divan

Işıl Pınar ÖZLÜK*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki edebî faaliyetler "Klasik Türk Edebiyatı" başlığı altında ele alınmaktadır. Klâsik Türk Edebiyatı sahasındaki sosyal hayat araştırmaları, döneminin her türlü özelliğini içinde barındıran ve kültür hayatımıza ilişkin özgün malzeme içeren kaynaklardır. Bu çalışmalar, halkın konuştuğu dildeki atasözleri ve deyimler, yeme-içme kültürü, giyim kuşam, gelenek ve görenekler, oyun ve eğlence, günlük yaşam ve sosyal yapı gibi geniş bir yelpazeyi kapsar. Heşt Behişt adlı tezkiresiyle tanınan Sehî Bey, 16. yüzyılın önemli isimlerinden biridir. Sehi Bey'in Tezkiresinden başka bir de Divanı vardır. Çalışma, Sehî Bey Divanı'ndan hareketle 16. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatının bir parçası olan oyun ve eğlence kültürüne yönelik tespitler içermektedir. Divanın incelenmesiyle ortaya çıkan veriler üç başlığa ayrılmıştır. Her başlık altında ayrı ayrı ele alınan beyitler günümüz Türkçesine çevrilerek, açıklanmıştır. Halk arasında hem yetişkinler hem de çocuklar tarafından sevilen geleneksel oyun ve eğlence araçlarından olan çomag, salıncak, satranç ve tavla bir grupta ele alınmıştır. İkinci grupta at yarışları, avcılık, çevgan, güreş ve okçuluk gibi spor faaliyetleri incelenmiştir. O dönemde düzenlenen eğlence ve düğünlerde hünerlerini sergileyen âteş-bâz, cân-bâz, lu'bet-bâz, rakkas ve tig-bâz ile ilgili beyitler seyirlik oyunlar başlığı altında sunulmuştur. Ortaya çıkan veriler, 16. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatının bir bölümüne ışık tutması bakımından dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, 16. yüzyıl, Sehi Bey, oyun, sosyal hayat.

Abstract

Literary activities in the Ottoman Empire period are discussed under the title of "Classical Turkish Literature". Social life studies in the field of Classical Turkish Literature are sources that contain all kinds of features of the period and contain original material related to our cultural life. These studies; Proverbs and idioms in the language spoken by the people cover a wide spectrum such as eating and drinking culture, clothing, customs and traditions, games and entertainment, daily life and social structure. Sehî Bey, known for his tezkire called Heşt Behişt, is one of the important names of the 16th century. Sehi Bey has a Divan other than his Tezkire. Based on Sehî Bey's Divan, the study includes determinations about the game and entertainment culture, which is a part of the 16th century Ottoman social life. The data revealed by the examination of the Divan is divided into three headings. The couplets, which are handled separately under each heading, are translated into today's Turkish and explained. Çomag, swing, chess and backgammon, which are traditional game and entertainment tools loved by both adults and children among the public, were handled in a group. In the second group, sports activities such as horse races, hunting, çevgan, wrestling and archery were examined. The couplets about âteş-bâz, cân-bâz, lu'bet-bâz, dancer and tig-bâz, who displayed their skills in the entertainments and weddings organized at that time, are presented under the title of spectator games. The resulting data is remarkable in that it sheds light on a part of the social life of the 16th century Ottoman Empire..

Keyword: Classical Turkish Literature, 16. century, Sehi Bey, game, social life.

Extended summary

Language is a living entity that has the power to express the traditions, lifestyles, clothing and cuisine cultures, beliefs, morals, sensitivities, and imaginations of the people who speak that language. It is unthinkable for literature to be disconnected from the society in which it was born. Since literature is created with language, it carries all the characteristics of the society to which it belongs to the next centuries. From this point of view, Classical Turkish Literature texts are both literary and historical documents. The military and political peak of the Ottoman Empire is the 16th century. This century is also a bright period in terms of literature. It has produced great literary masters. Works have been written on different subjects. Tezkire is a biographical genre that was first written in Anatolia in this century. The first tezkire written in Anatolia is Heşt Behişt. Sehî Bey, who became famous with his tezkire called Heşt Behişt, is one of the important names of the 16th century. Sehi Bey has a Divan as well as his tezkire. This study, which was prepared based on Sehî Bey's Divan, contains

* Dr., ipozluk@hotmail.com / ORCID ID: [0000-0001-7998-4740](https://orcid.org/0000-0001-7998-4740)

determinations about the game and entertainment culture, which is a part of the 16th century Ottoman social life. The couplets that emerged with the Divan analysis are divided into three titles. The couplets, which are handled separately under each title, are translated into today's Turkish and explained. While explaining the couplets, historical works, travel books and encyclopedic works belonging to the 16th century were used.

The first title of the study is "Games Played Among the People". Under this title, *çomag*, swing, chess and backgammon, which are traditional game and entertainment tools loved by both adults and children, are discussed. Today, it is seen that *çomag*, swing, backgammon and chess are still played among the people. These games are played by both adults and children. While *Çomag* and swing are mostly preferred by children, it is known that backgammon and chess are also played by adults. Especially backgammon and chess are intelligence games for strategy development. These games are won by making smart moves and being forward thinking. In these games played with two people, the person has to move forward by trying to predict the moves of the opponent. To win, he must calculate his next moves.

In the second group, sports activities were discussed. Today, sports activities, some of which are institutionalized under the roof of clubs and organized for entertainment purposes, are listed under the title of "Sports Competitions". The sub-headings of this section are; horse racing, hunting, *çevgan*, wrestling and archery. It is known that the Turks are a warrior community. When the Turks were not fighting, they turned to activities that would keep them fit and maintain their speed and fighting skills. When we look at these activities, it is remarkable that almost all of them contribute to their physical development. Since the first Turkish principalities, some activities that will be useful during the war and help them develop strategy have become a tradition. It is written in historical sources that special areas were reserved in the cities for sports branches such as horse races, archery and wrestling in the Ottoman Empire. These events were attended not only by the public, but also by people from all levels of the state and high-level administrators. It is known that there were viziers who were interested in archery and sultans who wrestled and went hunting. Sports competitions held after the festivities not only ensured that this warrior nation would not be left without training, but also added color to their entertainment.

The couplets about *âteş-bâz*, *cân-bâz*, *lu'bet-bâz*, dancer and *tig-bâz*, who displayed their skills in Ottoman entertainments and weddings, are presented under the title of "Spectacle Games". This title belongs to the literature, Özdemir Nutku's IV. He entered with Mehmed's Edirne Festival (1987). The purpose of spectacle games are not to tell something to the audience, but to show it. It is essential that the performer present his talent to the public. The purpose of the artist is simply to entertain. In this period, it is seen that performances are explained in detail in *idiyyes*, which are poems written on the occasion of feasts, or in *sûr-nâmes*, a type of writing describing the weddings of sultans and princes. It is even known that *âteş-bâz* and *cân-bâz* from foreign countries were invited to the palace weddings in order to add color to these entertainments.

The study is remarkable in that it gives information about the "game" culture, which has an important place in the social life of the Ottoman Empire.

Giriş

Klasik Türk Edebiyatı asırlar boyunca varlığını sürdürmüş, kendi içerisinde sınırları, kalıpları, gelenekleri olan bir yapıdır. Bu yapı, günümüzde onu vücuda getiren her unsurla, araştırmacılar için bir çalışma alanıdır. Özellikle "Harf İnkılabıyla" birlikte, geride bırakılan imparatorluğa ait bütün yazılı kaynaklar, çeviri ve anlamlandırma faaliyetine ihtiyaç

duymuştur. Sıra edebî metinlere geldiğinde edebî sanatların değerlendirilmesi, şerh metodu gibi başka unsurlar da bu anlamlandırma faaliyetlerinin sağlıklı yürütmesi açısından önem kazanmıştır. Toplumların edebiyatları kendilerine has fikir, yaşam ve hayal unsurlarını bünyelerinde taşırlar. Dil; ait olduğu milletin ananelerini, yaşam tarzını, giyim ve mutfak kültürünü, inançlarını, ahlak anlayışını, hassasiyetlerini, hayal dünyasını ifade kuvvetiyle adeta yaşayan bir varlıktır. Saydığımız hususiyetlerin somutlaşmasını sağlayan dilin vücut verdiği bir edebiyatın ait olduğu toplumdan kopuk olduğunu düşünmek dahi abesle iştigaldir. Bireyin elinde şekil bulan edebiyat da elbette o bireyin ait olduğu toplumun izlerini taşıyacaktır.

Hilmi Yavuz aynı değerlendirmeyi “ *Divan Şiirinin yaşamdan kopuk olduğunu öne sürenler, kuşkusuz yazınla yaşam arasında dolaysız bir bağlantı var sanıyorlar... Bir yazın çağına tanıklık ediyorsa, onun yaşamla ilişkili olmadığı nasıl söylenebilir?*” cümleleriyle ifade etmektedir (Yavuz, 1999, s. 121-122). Klasik Edebiyat metinlerinde kullanılan dilin Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri çokça barındırması ve aradan geçen yüzyıllar göz önüne alındığında bu metinlerin günümüzde anlamlandırılması elbette zordur. Bir de sanatlı söyleyişler, edebi sanatlar gibi unsurlar söz konusu olduğunda anlamlandırma faaliyeti için ciddi bir donanım gerektiği muhakkaktır. Akademik alanda bu anlamlandırma faaliyetleriyle ilgili doktora ve yüksek lisans düzeyinde yapılan çalışmaların yanı sıra makalelerde de konu, sıklıkla ele alınmaktadır. Bu alanda, Haluk ipekten ve Mustafa İsen’in 1997 yılında kaleme aldıkları, Türkçe Divanlar üzerine yapılan çalışmaları esas alan eserleri önemlidir. 2021 senesinde M. Fatih Köksal ve Gıyasi Babaarslan’ın divanlar üzerine hazırladıkları “Türkçe Divanlar Kataloğu” isimli çalışma da bu alandaki güncel çalışmaları içermektedir. Bunun yanı sıra üzerinde çalışılan bu eserlerden hareketle yapılan sosyal hayat çalışmaları da dikkat çekmektedir. Fatma Meliha Şen’in, 2007 yılında yazdığı “Eski Türk Edebiyatında Sosyal Hayat Çalışmaları” adlı makalesi sosyal hayatla ilgili çalışmaları ele almaktadır. Alanda buna benzer, sosyal hayat odaklı çalışmalar yapılmaya devam edilmektedir.

“Sosyal hayat” başlığı, birçok alt başlıktan oluşmaktadır. Bu çalışma, sosyal hayatın içinden bir alt başlık olan “oyun” üzerine bina edilmiştir. Halk arasında oynanan oyunlar ele alınırken, bugün müstakil birer spor dalı olan ancak o dönemin şenliklerinde ve düğünlerinde halkı eğlendirmek amacıyla sergilenen oyunlar ile dikkat ve becerileriyle izleyenleri hayrette bırakan seyirlik oyunlar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Seyirlik oyunların, “oyun” başlığı altında yapılan Klasik Edebiyat çalışmalarında genelde ele alınmadığı görülmektedir. Ancak Özdemir Nutku’nun *IV. Mehmed’in Edirne Şenliği* (1987) adlı eserinde, bu başlığın bulunmasından hareketle, çalışmaya dâhil edilmesi uygun görülmüştür. Çalışma, Sehî Bey Divanı üzerine bina edilmiştir. Sehî Bey, Klasik Türk Edebiyatı’nın olgunluğa ulaştığı 16. asır şairlerindedir. Ancak onun, edebiyat tarihinin sayfalarına adının yazılmasını sağlayan eseri hiç şüphesiz bu dönemde Anadolu sahasında yazılan ilk tezkire olma hususiyetini taşıyan “Heşt Behişt” isimli eseridir. Döneme ait tezkirelerde onun şiiriyle ilgili değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Bu değerlendirmelerde genel olarak şiirlerinin vasat ve tatsız olduğu konusunda tezkireciler çoğunlukla aynı fikirdedirler. Latîfi, tezkiresinde onunla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: “...fenn-i şi’rde ve târik-ı gazelde merhum Necâtî Beg hizmetin itmiş idi... Mûmâ ileyh için üstâdumuzdur dirler idi ve tarz-ı revîşde ana taklîd iderlerdi. Ammâ eş’ârında çendân ûzûbet ü reng yokdur...” (Canım, 2000, s. 314). Her ne kadar Necâtî Bey için “üstâdumuzdur” ifadesini kullansa da; Sehî Bey’in şiir kabiliyetiyle ustasına yaklaşmadığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beytinde olduğu gibi,

Gözi itdüğünü gönlüme bir bir

Egilmiş kaşı kulagina söyler (G.80-5, s.200)

Nüktedan bir üslubu zaman zaman yakalayan Sehî Bey; genel olarak Divan'ında lirizmden uzak bir dil kullanmıştır. Halk ağzına yakın olan; örütmek (K.20-18), toylamak (K.26-38), bek basmak (K.31-38), yelüp yopurmak (G.54-4) gibi arkaik denilebilecek dil özellikleri Divan'da karşımıza çıkmaktadır. Ancak genel olarak Divan'da tutuk bir söyleyiş ve akıcılığı olmayan bir dil söz konusudur.

Çalışmanın amacı, Sehî Bey'in (1548) Divan'ından hareketle gelenekselleşmiş halk oyunlarını dikkatlere sunmaktır. Sehî Bey'in Divan'ı üzerine bina edilen bu çalışmada, metin üzerine yapılmış en güncel yayın olan Prof. Dr. Hakan Yekbaş'ın Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın e-kitap sisteminde bulunan "Sehî Bey Dîvânı" (2020) isimli eseri esas alınmış; metnin imlâ hususiyetlerine bağlı kalınmıştır. Divan'da tarama yoluyla tespit edilen malzeme değerlendirmeye tâbî tutularak üç gruba ayrılmıştır. Birinci grupta halk arasında oynanan oyunlar, ikinci grupta spor oyunları üçüncü grupta ise uzmanlık gerektiren seyirlik oyunlar ele alınmıştır. Her grupta elde edilen başlıklar alfabetik olarak sıralanmıştır. Sıralanan başlıklarla ilgili beyitler dikkatlere sunulurken; tarihî kaynaklar, seyahat-nâme ve anı içerikli eserler, teorik eserler, ansiklopedi ve sözlükler vasıtasıyla açıklanmıştır.

Halk Arasında Oynanan Oyunlar

Halk arasında oynanan, hem yetişkinlerin hem de çocukların keyifli vakit geçirmelerini sağlayan oyunlar bazen fiziksel bazen de zihinsel çabaya dayanmaktadır. Günümüzde bazılarının halen varlığını sürdürdüğü görülen oyunlar, toplumun sosyal hayatının önemli başlıklarındandır.

Çomag

Çomag oyunu günümüze kadar gelen oyunlardandır. Yere konulan çubuğa çelik ismi verilir. Oyunda oyuncu sayısını belirleyen bir kural yoktur. Kaç kişi oynayacaksa iki grup oluşturulur. Bütün oyuncuların ellerinde uzun sopalar bulunur. Bu sopalara çomag adı verilir. Çomagla yerdeki kısa sopaya vurularak havalanması sağlanır çelik havadayken çeliğe çomagla tekrar vurulur ve en uzak mesafeye atılmaya çalışılır. Daha sonra çeliğe vuran kişi çomagını çeliğin yerine zemine koyar. Rakip takım çeliğin olduğu yere gidip aynı şekilde vurarak çeliği ilk bulunduğu yere bırakılan çomaga atarak değdirmeğe çalışır. Çelik çomaga değerse puan alınır. Sehî Bey divanında çomak oyunu ile ilgili tek beyit aşağıda verilmiştir.

“O servi boylu gelip yumruğuyla başıma vurdu. Bir çomak atımı yer kıyameti getirdi.” İfadesinde mesafe, çomak atımı yer olarak ifade edilmektedir.

Yumruğla urdı başuma ol serv-ğad gelüp

Getürdi bir çomag atımı yir kıyâmeti (Gazel 269-2, s. 310)

Şalıncağ:

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, tarih boyunca pek çok kutlamaya ve düğüne sahne olmuştur. Şehzâdelerin sünnetleri sultanların düğün törenleri, bayramlar dolayısıyla düzenlenen geçit ve eğlenceler bunlardan bazılarıdır. Metin And, *16. yüzyılda İstanbul* isimli eserinde; 23 Ocak 1574' te biten Ramazan'ın ardından bayramın üç gün sürdüğünü, herkesin en güzel giysilerini giyinerek düzenlenen eğlencelere katıldığını, en sevilen eğlencelerin salıncakta sallanmak ve dönme dolaba binmek olduğunu, birçok sokakta dört ayaklı çerçevelere salıncaklar kurulduğunu ifade etmektedir (And, 2015, s. 235). Bayramlar vesilesiyle yazılan îdiyyelerde salıncak kelimesi yerine “mîzân-ı îd” tabirinin kullanıldığı ve salıncakta sallanmanın çeşitli benzetme ve mecazlarla detaylı bir şekilde anlatıldığı bilinmektedir (Sungurhan, 2011, s. 81). Aynı dönemde Osmanlı topraklarında bulunan Gerlach, bayram için hazırlanan eğlencelik unsurlardan en rağbet göreninin salıncak ve dönme dolap olduğunu belirtmektedir (Gerlach, 2010, s. 118-119).

Aşağıdaki beyitte, günümüzde çocukların en çok tercih ettikleri oyun araçlarından salıncağın yüzyıllar öncesinde de bir oyun ve eğlence aracı olarak şiirde karşımıza çıktığı görülmektedir. “O gül endamlı servi salıncakta sallanır. Sanki ahımın rüzgârıyla gül-şende salınan bir goncadır” şeklinde açıklayabileceğimiz beyitte salıncakta sallanan güzel gül bahçesinde rüzgârla salınan goncaya benzetilmektedir.

Şalınur goncadur gül-şende şanki bâd-ı âhumdan

Şalıncağda şalınur görsem ol serv-i gül-endâmı (Gazel 270-3, s. 311)

Şatranc

Satranç 64 eşit kareye bölünmüş bir tahta üzerinde 16’şardan toplam 32 taşla oynanan bir strateji oyunudur. Firdevsî oyunun Hindistan kökenli olduğunu ifade eder. Oyun daha sonra İran’da oynanmaya başlanmış ve üzerine kitaplar kaleme alınmıştır. Arap coğrafyasının ardından Bizans’ta ve oradan da Avrupa’da tanınan satranç Osmanlı topraklarında da oldukça rağbet gören bir oyun olma hüviyetini kazanmıştır (Altınay, 2009, s. 178). Oyunun amacı karşı tarafın şahını oyun dışı bırakmaktır.

Klasik Türk Edebiyatında satrançla ilgili yazılan manzumeler mevcuttur. 1994 yılında Murat Uluğtekin, “Eski Türk Edebiyatında Satranç ve Tavla” başlığını taşıyan bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Uluğtekin, 1994). Manastırlı Celâlî’nin Hüsn-i Yusuf isimli mesnevisinde bulunan “rûh” redifli gazeli Aksoyak tarafından incelenmiştir (Aksoyak, 2005). İlyas Kayaokay’ın ise Bedr-i Dilşâd, Lâmi’i Çelebi, Azbî Baba, Kabûlî, Remzî, Hâverî, Çelebi-zâde Âsım, Kâil ve Ömer Besîm’e ait eserlerde geçen satrançla alakalı metinler üzerine bir çalışması mevcuttur (Kayaokay, 2018). Ferz satrançta vezirdir. Felekte vezirin döne döne nice şâhı bir mansıpla mat ettiği ifade edilmektedir.

Nağ-ı felekte döne döne çarç-ı ferz-rev

Bir mansıb ile itdi niçe niçe şâhı mât (Gazel 17-4, s. 162)

Yanaktaki ben ‘beydak’a yani piyona benzetilmektedir. Yanağındaki benin piyonu bir kez şah dese, nice veziri muhabbet satrancında mat eder diyen şair aslında satrançta en basit taşlardan olan piyonun şah demesiyle veziri alt edeceğini belirtmektedir.

Niçe ferzâneyi şatranc-ı maḥabbet ide mât

Beydağ-ı hâl-i ruḥuñ bir kez eger şâh diye (Gazel 246-2, s. 297)

Aşağıdaki beyit “Bir vezir beni piyonun bulunduğu yerde mat etti, ey hünerli şah bir atla imdadıma yetiş.” anlamını taşımaktadır.

Bir ferz itdi beni piyâde evinde mât

Bir atla meded iriş ey şâh-ı pür-hüner (Kaside-49, s. 91)

Tavla

Günümüzde halk arasında hâlâ oynanan oyunlardan biri tavladır. Eski metinlerimizde şeş-der yahut nerd adıyla bilinen tavla; karşılıklı 12’şer kapının çizildiği ahşap bir kutuda iki zar ve 15’erden toplamda 30 pulla oynanan bir strateji oyunudur.

Tavla oyununa ait unsurların sembolik anlamlarının olduğu belirtilmektedir. Farklı kaynaklarda; tavlanın zemininin dört parçaya bölünmesinin dört mevsimi, iki oyuncuya ait toplamda on iki kapının on iki ayı, karşılıklı on ikişer hanenin toplamda günün yirmi dört saatini, otuz pulun ayın günlerini, oyuncuların hamlelerini belirleyen iki zarın ise kaza ve kaderi sembolize ettiği kaydedilmiştir. Levend, hile yapılmasını önlemek amacıyla kahve fincanına

veya bir tasa konulup atılan zarlarla, kumar veya tavla oynandığını kaydetmektedir (Levend, 1984, s. 255).

Şeş-der-i gam tavlada 6 kapının da kapalı olduğu duruma verilen addır. Oyuncunun çaresizce beklemesini gerektiren bu durum gam kelimesiyle ifade edilmiştir. Şair hiç kimsenin şeş-der-i gamda perişan olmamasını dilemektedir.

Harîf olup kapu duymuş degüldür şeşder-i gamdan

Şu ‘aşık kim maḥabbet nerd-gâhı içre zâr olmaz (Gazel 92-3, s. 207)

Bisât-ı şeş-çihetde zâr olup cân naḳdin üterdüm

İlâhî şeş-der-i gamda düşüp zâr olmasun kimse (Gazel 252-5, s. 301)

Spor Müsabakaları

Türkler savaşmadıkları dönemlerde kendilerini zinde tutacak; kıvraklıklarını, hızlarını korumalarını sağlayacak faaliyetlere yönelmişlerdir. Düzenlenen şenliklerde yahut şenliklerin ardından yapılan spor müsabakaları, hem bu savaşçı milletin antrenmansız kalmamasını sağlar, hem de eğlencelerine eğlence katardı (Eyduvan, 2009, s. 84). II. Murad döneminde, 1444 yılında bayram dolayısıyla düzenlenen üç gün üç gece süren eğlencelerde binicilik ve okçuluk gibi spor gösterilerinin yapıldığı kaydedilmektedir (Nutku, 1995, s. 30). Eğlenmek amacıyla düzenlenen bu spor gösterilerinin bir kısmı, bugün kulüplerin çatısı altında faaliyet gösteren resmi organizasyonlar halini almışlardır.

At yarışı

At, keçi, koyun ve inek gibi hayvanlardan sonra evcilleştirilen ve insanların hareket kabiliyetlerini artıran at çok önemli bir hayvandır. Uzun mesafelerde hızlı bir şekilde yol alması insan toplulukları arasındaki ilişkilerin kurulmasında büyük rol oynamıştır. Göçebe olan eski Türk toplulukları içinse hayatî önem taşımaktaydı. Türk İslâm kültüründe at, o kadar kıymetlidir ki neredeyse ilk yazılı metinlerden itibaren özel isimler verilen atların varlığı bu eserlerde takip edilebilmektedir. Divanü Lûgat-it Türk’te bir cins atın ismi olan ”yund” (DLT,C.III, s. 7) yahut hızlı koşmasıyla bilindiğini anladığımız, geçici, koşucu at anlamına gelen “yüğrük” (DLT, C.III, s. 45) gibi at, at cinsleri ve genel olarak atla ilgili birçok unsurun bulunması önemlidir. Kültürümüzde sahipleriyle yahut birlikte anıldıkları kişilerle meşhur olmuş atlar da vardır. Miraç gecesinde Hz. Muhammed’in üzerine binip göğe yükseldiği Burak, Hz. Ali’nin atı Düldül, Dede Korkut Destanı’nda Kazan Beyin atı Konur, Köroğlu’nun atı Kırat, bunlardan ilk akla gelenlerdir.

1359 senesinde Memlûk elçisinin cündilik kitabını Bursa’ya getirmesi ve bu kitabın Türkçeye tercümesiyle “cündi” kelimesi, usta biniciler için kullanılmaya başlanmıştır. Enderun’da cündilerin her koğuşta bulunduğu bunlardan yetenekleriyle diğerlerinden ayrılanların cündi-başı olarak anıldığı bilinmektedir (Kahraman, 1995, s.445). Kültürümüzde bu kadar yer tutmuş bir unsurun edebi metinlerde yahut sosyal hayatta yerini almadığı elbette düşünülemez. Eski dönemlerden itibaren, şenliklerde bir eğlence unsuru olarak at yarışlarının düzenlendiği bilinmektedir. Buna bir örnek olarak Nâbî Sûrnâme’sinde 1675 tarihli düğünde yapılan at yarışı ve yarışın sonunda verilen ödüller gösterilebilir (Arslan, 1999, s. 251).

Sehî Bey aşağıdaki beyitte sanem dediği sevgilisine; güzelliğin usta binicisinin meydan senindir, güzellik atını koştur kimse sana yetişemez, şeklinde seslenmektedir.

Şeh-süvâr-ı hüsnsin meydân senüñdür bilmiş ol

Kimseler yetmez saña hüsñ atını koş ey şanem (Gazel 173-6, s. 256)

Avcılık

İnsanın biyolojik ihtiyaçları göz önüne alındığında hiç kuşkusuz ki hayatta kalmak için yapacağı faaliyetler arasında belki de ilk sırada beslenmek gelir. İlk insanlar muhakkak ki besin ihtiyaçlarını avcılık ve toplayıcılık vasıtasıyla elde etmişlerdir. Aradan geçen asırlar, toplum hayatını ve yerleşik yaşamı etkilediği gibi avlanmanın mahiyetini de insan için değiştirmiştir. Av ilk Türk devletlerinden itibaren bir eğlence aracı olmakla birlikte, spor ve savaş talimi olma hüviyeti de kazanmıştır.

Eski Türklerin totem saydıkları Tibet öküzü adına büyük avlar düzenledikleri ve bu etkinliğin, savaş talimi sayıldığı bilinmektedir. Bu av merasimlerine sürgün adı verilirdi ve kendine has kuralları vardı. Avdan sonra av etleri düzenlenen şölende yenirdi (Tayga, 1990, s. 22). Sultan Melikşah, dünyada avla ilgili bir eser yazdıran ilk kişidir. Felhâk bin Mehmed'e yazdırılan ve Saydnâme-i Melikşah adını taşıyan eser kendinden sonra yazılan birçok kitaba kaynaklık etmiştir (Güven-Hergüner, 1995, s. 35). Osmanlı padişahlarından I.Murad, Yıldırım Beyazıd, II. Murad ve Avcı lakabıyla anılan Sultan Mehmed avlanmayı severlerdi. Padişahların maiyetlerinde, Şikâr Ağaları bulunurdu (Güven-Hergüner, 1995, s. 36).

Klasik Türk Edebiyatına bakıldığında toplumsal her türlü unsurun izlerinin edebi metinlere yansıdığı düşünülecek olunursa av ve avcılıkla ilgili unsurların metinlerde kendisine yer bulması garip değildir. Edebiyatımızda avla ilgili olarak methiyenin bir alt kolu olarak değerlendirilebileceğimiz, saydiyyeler ve şikâriyyelerin yazıldığı bilinmektedir. Edebiyatımızda av ve avcılığın anlatıldığı metinlerin dışında, divanlarda da avla ilgili pek çok unsura rastlanmaktadır (Yıldız, 2019, s. 183). Sehî Bey'in aşağıdaki beyitleri avla ilgili unsurların şiirde nasıl kullanıldığına birer örnek niteliğindedir.

Sehî çeşmi hayalin gamzesini gönlünde buldukça, avcılar ahu avlar zannetmektedir.

Dilde buldukça Sehî çeşmi hayâlin gamzesi

Şanuram şayyâddur şayd eyleyüp âhû tutar (Gazel 62-5, s. 190)

“Zülfünün doğanı ile gönül kuşunu avla, beyim avcılar gibi kuşu kuşla avla” ifadesinde, av esnasında küçük kuşları avlamak için doğan gibi iri kuşların kullanıldığı gerçeği vurgulanmaktadır.

Şeh-bâz-ı zülfüñ ile gönül murğın it şikâr

Şayyâd gibi avla begüm kuşu kuşla (Gazel 215-4, s. 280)

Çevgân

Türk kültüründe en eski çağlardan beri spor ve eğlence unsurlarının zaman zaman birbirine karıştığı görülmektedir. Bedenlerin gelişmesi amacıyla yapılan spor; aynı zamanda savaşçı bir toplum olan Türklerin hızlarının, çevikliklerinin artması için de bir mecburiyetti. Bunun yanı sıra savaşlarda hem saldırı hem savunma için kullanılan ok, güreş, eskrim gibi sporlar; düzenlenen eğlencelerin de ayrılmaz bir parçası konumundaydı. Türk kültüründe çevgân oyunu da at üzerinde oynanması sebebiyle usta binicilik gerektiren bir spor dalıydı.

Çevgân oyununa Fars edebiyatı metinlerinde rastlandığı gibi Eski Anadolu Sahası şairlerinden İslâmî'nin adsız mesnevisinde ve Hoca Mes'ûd'un Süheyl ü Nev-bahâr isimli eserinde de bahsedilmektedir (Eyduvan, 2009, s. 88). Çevgân; İslâmî dönem Türk Edebiyatının en eski kaynaklarından sayılan Divânü Lugati't-Türk'de (Atalay, 1939, 43: 1/87) ve Yûsuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig (Arat, 1947, 59:271) adlı eserlerinde geçmektedir. Çevgân Kutadgu Bilig'de “çögen” şeklinde görülürken bazı bölgelerde *tubuk* ya da *tuy* şeklinde de anılmaktaydı (Tayga, 1990, s. 22). Oyun yaklaşık 130 cm uzunluğunda alt kısmı enli, geniş ve kıvrık olan bir sopa ve bir top ile oynanmaktaydı. İki gruba ayrılan oyuncular

dört, altı yahut on iki kişiden oluşan gruplara ayrılırdı. İki gruptaki oyuncuların da usta binici olmaları, oyunu at üzerinde oynadıkları düşünüldüğünde elzemdi. Oyun, sahanın iki tarafına dikilen direkler yahut bugünkü anlamıyla taşla sınırları belirlenen kalelerden karşı gruba ait olanına topun atılması esasına bağlı idi. Bazı kaynaklarda ise top sayısının yedi olduğu ve bu yedi topun deliklerden geçmesiyle oyunun kazanıldığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda oyunun eski dönemlerde Türk topluluklarında hem kadınlar hem de erkekler tarafından oynandığı bilinmektedir (Tayga, 1990, s. 22-23).

Benefşe gül bahçesinde ayağa binse ne olur bağ meydanında işret topunun çevgânıdır. İfadesinde benefşe topa kadeh ise çevgâna benzetilmektedir.

Ayağa binse benefşe ne ‘aceb gül-zârda

Bâğ meydânında ‘işret topınuñ çevgânıdur (Kaside19- 14, s.80)

Yanağındaki bene, ‘anber saçan kâkülünü salar, güzellik meydanında topa vurup sopasını salar. İfadesinde şair, yüzdeki beni çevgân oyunundaki topa, kıvrılmış saçı da oyundaki sopaya benzetmektedir.

Hâl-i ruhına tırta-i ‘anber-feşân şalar

Meydân-ı hüsn topın urur şavlecân şalar (Gazel 65-1, s. 191)

Güreş

Güreş Türklerin ilgilendiği en eski sporlardandır. Osmanlı Devleti’nde 14. yüzyılın ortasında Karakucak ve Yağlı Güreş yapılmaktaydı (Kahraman, 1989, s. 16). Fatih ve II. Bayezid zamanlarından kalma tarihî vesikalarda saraya bağlı güreşçiler olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda Yavuz Sultan Selim dönemine ait “Ehl-i Hıref Defteri”nde, Cemaat-i küştigirân bahsinde o dönemin güreşçilerine yer verilmektedir (Kahraman, 1995, s. 128). Osmanlı sarayının kendisine has kuralları vardı. Padişahların önünde yapılan güreşlere “huzur güreşi” adı verilmekteydi. Huzur güreşleri genellikle “biniş”lerde yapılırdı. Biniş günleri Selçuklularda olduğu gibi çoğunlukla pazartesi ve perşembe günleridir. Bu günlerde önce pehlivanlar güreştirilirdi. Biniş yerine hükümdardan önce Enderun Ağaları gelir, düzenlemeleri yaparlardı. Spor yarışmaları ve gösteriler öğlen namazından sonra tertip edilirdi. Kispetlerini giyerek hükümdarın önünde kıdem sırasına göre hazır bekleyen güreşçiler, eşleşmelerin Duacı tarafından duyurulmasıyla birlikte “huzur peşrevi” yaparak güreşe başlardı (Kahraman, 1995, s. 141).

Aşağıdaki beyitte “Köyünde agyâr ile dil-ber güreş tutsa ne olur? Peygamber ile Ebu Cehil Ka’be’de güreş tuttu” ifadesinde Hz. Muhammed’in Ebu Cehil’le güreş tutmasına telmih yapılmıştır. Bu olayı anlatan iki eser üzerine yapılmış bir çalışma mevcuttur. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Yazma Eserler Birimi 297.97-T7391 ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y-550 numarada kayıtlı iki yazma karşılaştırılarak yapılan çalışma, Nursel Uyaniker tarafından yayınlanmıştır (Uyaniker, 2018).

Tutsa kûyında n’ola agyâr ile dil-ber güreş

Ka’be’de Bû Cehl ile çün tıtdı Peygamber güreş (Gazel 111-1, s. 218)

Akılının, gönlünü yârin aşkından ayırmayı dilediğini; bu sebeple, akılının ve aşkının güreştiğini ifade eden şair, akıl ve aşk arasında kalmasını güreş sporuyla benzeterek somutlaştırmaktadır.

‘Akl ayırmağ diler gönlümü ‘aşk-ı yârdan

‘Aşk haşmâne tıttıdı ‘aql ile eyler güreş (Gazel 111-4, s. 218)

Farsça pehlivan, güreşçi anlamına gelen küşt-gîr kelimesi de beyitlerde kullanılmaktadır.

Küştgîr-i dil ki olmuş dūd-ı âhi perçemi

‘Aşk odına tutuşup durmaz yanar ister güreş (Gazel 111-3, s. 218)

“Sehî, aklım ten mülkünde pehlevân iken; zülf beni dest-i çemberden basıp güreşin dışına attı” şeklinde günümüz Türkçesine çevirdiğimiz beyitte geçen pehlevân ve çember unsurları güreş sporuyla alakalı olması bakımından önemlidir.

Mülk-i tende pehlevân iken Sehî ‘aqlımı zülf

Dest-i çemberden başup itdi beni çember güreş (Gazel 111-5, s. 218)

Oğçuluk

Türklerin savaşçı bir topluluk oldukları muhakkaktır. Tarih sahnesine çıktıkları ilk Türk Devletinden itibaren göçebe kültürün bir zarureti olan atla birlikte, belki de en çok savaş aletleriyle anılmışlardır. İslamiyet öncesindeki inançlarında ölen kişiyle birlikte eşyalarının da gömülmesi bugün kültür tarihimiz açısından çok kıymetli bilgilere ulaşmamızı sağlayan bir vesile olmuştur. Giysileriyle kurgan adı verilen mezarlara konulan ölünün yanına, günlük hayatta kullandığı eşyaları da yerleştirilirdi. Bu eşyalarla birlikte, ölen bir savaşçıysa hayattayken kullandığı savaş aletleri de kendisiyle birlikte gömülürdü.

Orta Asya’da bulunan Göktürk dönemine ait bir kültür merkezi olan Kudırge’deki bir kurganda üç dilimli ok uçları, kayın ağacının kabuğundan imal edilmiş tirkeş ve okluklar bulunduğu bilinmektedir (Ögel, 1998, s. 140). Ancak okçuluğun tarihine bakıldığında tarih sahnesinde ilk defa ok ve yayın görülmesi geç-paleolitik çağda (M.Ö. 35000-10000) olmuştur (Yücel, 2015, s. 11). İslamiyet’ten önce Türk topluluklarında ok ve yay oldukça önemli birer unsurdur. Hâkimiyet sembolü olmasının yanı sıra damga ve sembollerde de kullanılmaktaydı. İslâmiyet’in kabulünden sonraysa ok ve yay Allah’ın Hz. Âdem’e yolladığı bir silah ve Müslümanlar için bir emanet olarak görülmüştür (Yücel, 2015, s. 5). Konuyla ilgili yazılı kaynaklar arasında bu sporla ilgili bilgi veren kavsnâme, risâle-i rumât, oknâme gibi müstakil eserler mevcuttur (Köksal, 2001, s. 236). Aksoyak “Divan şiirinde okçuluk terimleri” başlıklı çalışmasında doksan adet okçuluk terimi tespit etmiş (Aksoyak, 1995, s. 81-94) bu çalışmaya ek olarak Köksal “Divan şiirinde okçuluk terimleri’ne ekler” isimli çalışmasıyla kırkaltı yeni madde eklemiştir (Köksal, 2001, s. 236). Bahsi geçen iki çalışma divan şiirinde ok ve okçuluk sporuyla ilgili ciddi bir malzeme olduğunu göstermektedir.

Osmanlı toplumuna bakıldığında okun ve yayın sadece bir savaş aleti olmadığı, bu dönemde açılan Ok Meydanları ile şehrin dört bir yanında yapılan bir spor haline geldiği görülmektedir. Seçimle yönetime gelen kadroları, vakıflara bağlı olmaları, okçuların sicile kayıtlı olmaları gibi özellikleri okçuluk sporunun günümüzdeki spor kulüplerinin yapılanmasına benzer bir örgüt ağını göstermesi açısından önemlidir. Okçuluk risalelerinde sıkça karşılaşılan bir ifade; “*şah u gedanın bir olması*”dır. Toplumun her sınıfından insan bu sporu yapabilmekte ve meydana eşit şartlarda muamele görmekteydi. 1676 senesinde Sadrazam ve aynı zamanda IV. Mehmed’in damadı olan Kara Mustafa Paşanın (öl. 1683) “*Vezirliğim orada kaldı şimdi aranızdan herhangi bir kişiyim, bana öyle muamele edin*” şeklindeki ifadesi onun kurallara uyan iyi bir kemankeş olmasından kaynaklanmaktadır (Yücel, 2015, s. 43).

Beyitte; “güneş, yay kaşlılar ok atmak için hedef olsun diye ululuk meydanında kabağı dikti” ifadesinde geçen kabak, remvü’l kabak anlamındadır; yani kabak okçuluğundan bahsetmektedir. Ortaya konulan bir direğin tepesine yerleştirilen hedefe, at üzerinde hareket halindeyken ok atmak esasına dayanan bir oyundur.

Oğ atup her bir kemân-eburî nişân-gâh itmeğe

Rif’atüñ meydânına dikdi kabâğın âfitâb (Kaside 12-14, s. 54)

“Ey yay kaşlım! Kaşının kıvrımı yay, bakışların ok olmuş; sana nişan olsun diye göğsümü, aşkının meydanında açtım.” şeklinde günümüz Türkçesine çevirebileceğimiz beyitte geçen nişâne, meydan kelimeleri okçuluğun şiire hangi unsurlarla dâhil edildiğini göstermektedir.

Diküp meydân-ı ‘aşkuñda nişâne itmege sînem

Kaşuñ yâsına ey ebrû-kemânum gamzeñ olmuş oğ (Gazel 127-4, s. 228)

Aşağıdaki beyitler Sehî Bey Divanı 189 numaralı gazelden alınmıştır. Gazelin redifi *kemân*’dır. Beyitlerde gezle-mek, iç kabza gibi okçulukla ilgili terimler dikkati çekmektedir. Gezle-mek nişan almak anlamına gelmektedir, okun gez adı verilen bölümünü yayın kirişine yerleştirmek manasındadır (Aksoyak, 1995, s. 83) . Kabza ise yayın sol elle kavranan orta kısmına verilen addır (Yücel, 2015, s. 453).

Tîr-i gamzeñ gezleyüp kaşuñ yine gözler kemân

Beñzer ol atıcıya kim luğ ile oğşar kemân (Gazel 189-1, s. 265)

Tîr-i gamzeñ sîneye gerçi geçer iç kabzadan

Yâ niçün kaşuñ gibi bîgânelik şatar kemân (Gazel 189-2, s. 265)

Seyirlik Oyunlar

Eğlencelerin, düğünlerin, bayramların en önemli unsurlarından bir tanesi de halkı eğlendirmek için olağanüstü gösteriler yapan sanat erbabıydı. Âteş-bâzlar, can-bâzlar, tiğ-bâzlar, zor-bâzlar, eğlenceler esnasında halkı coşturan, onların ilgisini üzerlerine çeken, heyecanlandıran gösteriler yaparak bu eğlencelere renk katmışlardır. Döneme ait îdiyyelerde, sur-nâmelerde bu gösterilerin ayrıntılı bir biçimde anlatıldığı görülmektedir.

Özdemir Nutku bu tarz oyunları “seyirlik oyunlar” başlığı altında değerlendirmiştir. Seyirlik oyunlarda sanatçının görevi yalnızca izleyicileri eğlendirmektir. Oyunların amacı seyirciye bir şey anlatmak değil göstermektir (Nutku, 1987, s. 77).

Âteş-bâz

Kandil, fişek gibi ateşli unsurlarla gösteri yapanlar, ateşi çıplak bedenlerine sürenler, ateşte kızdırılmış demiri yalayanlar âteş-bâz olarak adlandırılmıştır (Arslan,1999, s. 242). IV. Mehmed’in 1675 yazında şehzadeleri için Edirne’de düzenlediği sünnet şenliğinde İstanbul’dan en usta âteş-bâzlar, Türkiye ve İran’dan meşhur güreşçiler, can-bâzlar ve kuklacılar getirtilmiştir (Nutku, 1995, s. 32).

Aşağıdaki beyitte Sehî Bey, bayramda gösteri yapma sırasının âteş-bâza geldiğini belirtirken mehtâbın her gece felekde âsumânîler yaktığını ifade etmektedir.

‘İd hengâmında âteş-bâz-ı vağt oldı meğer

K’âsumânîler yağar her şeb felekde mâh-tâb (Kaside 12-5, s. 53)

Cân-bâz

Divanda karşımıza çıkan bir diğer eğlence unsuru da cân-bâzdır. Cân-bâz tehlikeli gösteriler yaparak halkı heyecanlandıran kimselerdir. Sözlükte canını tehlikeye atan, canını ortaya koyan anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1998, s. 125). Genellikle denge üzerine kurulan gösteriler yerden oldukça yükseğe gerilmiş bir ipin üzerinde gerçekleştirilmekle birlikte, bir aksilik söz konusu olduğunda cân-bâzın canından olma ihtimali de mevcuttu. Bu sebeple, bu kişilere canıyla oynayan manasında cân-bâz adı verilmiştir.

Cân-bâzları ip üzerinde gösteri yapanlar, direğe tırmananlar ve ayaklarına uzun sopalar takarak bunların üzerinde yürüyenler olarak üç gruba ayırmak mümkündür. Cân-bâzın sadece ipin üzerinde yürümesiyle bitmeyen gösteriler yüksekteki ipin üzerinde alnında dikine konulmuş bir hançer taşımak, sırtına bir hayvan alarak ipin üzerinde yürümek gibi kişiyi fiziksel olarak oldukça zorlayan mahiyettedir (Arslan, 1999, s. 235). Sehî Bey canını ortaya koyarak gösteriler yapan cân-bâzı, sevgilinin yolunda canını ortaya atan aşığa benzetmektedir. Beyitte sevgilinin yan bakışları hançer, bu bakışlara maruz kalan âşık ise cân-bâz olarak tahayyül edilmektedir.

Bend-i zülfünden gönül cân atdı vardı gamzeñe

Cân-bâz olan ‘aceb mi varsa hançer üstine (Gazel 234-5, s. 291)

Rakş

Raks, oynamak dans etmek manasına gelir. Gazel-hân ise gazel okuyan kişidir. Raks eden kişiye erkekse rakkâs, kadınsa rakkâse adı verilir. Osmanlı döneminde şenliklerde ve düğünlerde dans gösterilerinin yapıldığı kaynaklarda belirtilmektedir (Arslan, 1999, s. 266). Dansçılara, rakkâs dışında köçek ve rakkâse dışında çengi de denilmekteydi.

Beyitte hâtemin döne döne dans ederken şevkle gazel okuduğu belirtilmektedir.

Rakş urup döne döne bezme gazel-hân olmuş

Eyleyüp bu gazeli şevk ile ezber hâtem (Kaside 25-9, s. 102)

Zühre, çoban yıldızının diğer adıdır. Feleğin sâzendesi olarak bilinmektedir (Pala, 1999, s. 427). Divan şiirinde şiir, müzik ve dansla birlikte anıldığı pek çok beyitte geçmektedir. Çeng bir çeşit müzik aletidir. Rûh-efzâ ise günümüze kadar ulaşmayan bir müzik makamının ismidir.

Şair Zühre oynarken kendilerinin de rûh-efzâ makamını çalacaklarını ifade etmektedir.

Zühre cân oynaya çengin şıya rakş ura dura

Ele muṭribler alup çalacağuz rûh-efzâ (Kaside 9-10, s. 40)

Semâ‘, mevlevî ayinlerinde tarikat mensuplarının cezbe gelerek dönmeleri anlamına gelmektedir. Şair sema‘ ile raks birbirlerinden ayırt edilmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Sehî, dinî bir unsur olan semâ‘nın Allah yoluna baş verenlerin işi olduğunu; raksın ise eğlence, oyun amacıyla yapıldığını belirtmektedir.

Baş virenle bir degül cân oynayan

Döstum rakşa kıyâs olmaz semâ‘ (Gazel 118-6, s. 223)

Lu‘bet-bâz

Özellikle Ramazan aylarının vazgeçilmez eğlencelerinden bir tanesi de sahne gösterileridir. Bazen oyuncular, bazen de oynatılan kuklalar vasıtasıyla halkı eğlendirmek üzerine kurulan bu gösteriler oldukça revaçtadır.

Orta oyununda, Pişekâr tarafından yönetilen oyun ve oyuncular basit bir vakayı sahnede tekerlemelerden de yararlanarak doğaçlama bir şekilde canlandırırılar. Es'ad Sûr-nâmesinde “orta oyunun” geçtiği bilinmektedir (Arslan, 1999, 273). Hz. Ali ve Muaviye arasındaki hilafet çekişmesinde her ikisinin de iddiasından feragat etmesini ve bir şûra tarafından halifenin seçilmesi kararlaştırılır. Hz. Ali kendisine hakem olarak Ebû Mûsâ'yı seçer. Muâviye ise Amr b. Âs'ı hakem tayin eder. Hz. Ali taraftarları bir hileye kurban edileceği konusunda kendisini uyarsalar da söz verdiğini ifade eden Hz. Ali sözünden dönmez. Bunun üzerine Ebû Mûsâ açıklamayı yapar ancak sıra Amr b. Âs'a gelince o hilafet makamına Muâviye'yi tayin ettiğini açıklar (Fığlalı, 1989, s. 376-377). Beyitte geçen ‘Amr oyunu ifadesi bu olaya bir hatırlatmadır. Lu’bet kelime anlamı olarak oynatan, oynatılan anlamına gelmektedir. Lu’bet-bâz beyitte kuklacı ya da oyuncu anlamında kullanılmış olmalıdır. Biz de yaygın olan ismiyle Karagöz ve Hacivat yani gölge oyunun XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı kaynaklarına girdiği bilinmektedir. Ancak bu dönem de oyuna hayal, hayal-ı zıl adı verilmektedir (And, 2001, s. 401). Karagöz ve Hacivat gibi oyunları icra eden sanatkârlar için kullanılması anlam olarak uygundur. Ancak söz konusu beyitte kullanılan lu’bet-bâz kelimesi oyuncu anlamında olmalıdır. ‘Amr oyununu geçen o hileye düşmeyen kişinin her fende usta ve lu’bet-bâz olacağı ifade edilmektedir.

İllere ‘Amr oyununu geçüp

Oldı her fende cüst ü lu’bet-bâz (Mukatta’ât-8-2, s. 341)

Tîg-bâz

Tîg-bâz, cân-bâz ve âteş-bâz gibi bireysel gösteri yapan sanat erbabıdır. Keskin kılıçlar ve hançerlerle gösteri yapan tîg-bâzların gösterileri son derece tehlikelidir. Şair, sevgilin gözlerini kanlar saçan kılıçla gösteri yapan tîg-bâza benzetmektedir.

Şol tîg-bâza beñzer iki çeşm-i sâhirûñ

Kim oynadur elinden tûtup hûn-feşân kılıç (Kaside 15-13, s. 65)

Sonuç

16. yüzyıl şair ve tezkirecilerinden Sehî Bey'in Divanı üzerine oyun bağlamında yapılan bu çalışmada edebî metnin toplumun sosyal hayatının bir aksi olduğu görülmektedir. Divan üzerinde yapılan inceleme sonucunda oyun başlığı altında üç alt başlık ortaya çıkmıştır. Bu alt başlıklardan ilki “Halk Arasında Oynanan Oyunlar” dır. Bu başlığın altında; halk arasında oynanan, hem yetişkinlerin hem de çocukların keyifli vakit geçirmelerini sağlayan oyunlar ele alınmıştır. Bu bölümün alt başlıkları; çomag, salıncak, satranç ve tavla’dır. İkinci alt başlık “Spor Müsabakaları” olarak belirlenmiştir. Bu grupta, eğlenmek amacıyla düzenlenen ve bugün bir kısmı kulüp çatısı altında kurumsallaşan spor faaliyetleri sıralanmıştır. Bu bölümün alt başlıkları; at yarışı, avcılık, çevgan, güreş ve okçuluktur. Üçüncü alt başlık “Seyirlik Oyunlar”dır. Bu başlık literatüre Özdemir Nutku'nun *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği* adını taşıyan eseriyle dâhil olmuştur. Eğlencelerde, düğünlerde, şenliklerde halkı eğlendirmek için olağanüstü gösteriler yapan sanat erbabının hünerleri bu başlık altında ele alınmıştır. Bu kişiler halkı coşturan, onların ilgisini üzerlerine çeken, heyecanlandıran gösteriler yaparak düzenlenen eğlencelere renk katmışlardır. Bu bölümün alt başlıkları; âteş-bâz, cân-bâz, lu’bet-bâz, rakkâs ve tîg-bâz’dır. 16. yüzyılın önemli isimlerinden olan Sehî Bey'in Divan'ı esas alınarak yapılan bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatında önemli bir yere sahip olan “oyun” kültürü hakkında bilgi vermesi açısından dikkate değerdir.

Kaynakça

- Abdülaziz Bey, (2002). *Osmanlı âdet, merasim ve tabirleri*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aksoyak, İ.H. (1995). Divan şiirinde okçuluk terimleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (1) 81-94.
- Ali Rıza Bey, (t.y.). *Bir zamanlar İstanbul*. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Altınay, R. (2009). Satranç, TDV İslam ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 36, 178-181.
- And, M. (2015). *16. yüzyılda İstanbul: kent-saray-günlük yaşam*. Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, M. (1999). *Türk Edebiyatında manzum surnâmeler (Osmanlı saray düğünleri ve şenlikleri)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Atalay, B. (1999). *Divanü lûgat-it-Türk tercümesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Canım, R. (2000). *Latîfî tezkiretü'ş-şu'arâ ve tabsıratü'n-nuzamâ*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çınar, A. A. (1993). *Türklerde at ve atçılık*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eralp, T. N. (1993). *Tarih boyunca Türk toplumunda silah kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan silâhlar*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Eyduran, A. (2009). Türk kültürü ve edebiyatında çevgan oyunu. *Erdem Dergisi*, (53), 83-114.
- Fığlalı, E.R. (1989). *Ali*, İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2, 375-378.
- Gerlach, S. (2007) *Türkiye günlüğü 1573-1576*. (Çev. Noyan). Kitap Yayınevi.
- Güven, Ö.-Hergüner, G. (1999), Türk kültüründe avcılığın temel dayanakları, *PAU Eğitim Fakültesi Dergisi*, (5), 32-47.
- Kahraman, A. (1989). *Cumhuriyete kadar Türk güreşi (I-II)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kahraman, A. (1995). *Osmanlı devletinde spor*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, Y.- Poyraz, Y. Divan Şiirine Kaynaklık etmesi bakımından Oyunlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı*. 3, (15), 151-175
- Köksal, M. F. (2001). Divan şiirinde okçuluk terimlerine ekler. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10, 234-253.
- Köksal, M. F.- Babaarslan, G. (2001). *Türkçe divanlar kataloğu*. DBY Yayınları.
- Levend, A.S. (1984). *Divan edebiyatı*. Enderun Kitabevi.
- Nutku, Ö. (1987). *IV. Mehmed'in Edirne şenliği*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nutku, Ö. (1995). *Tarihimizden kültür manzaraları*. Kabalcı Yayınları.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Akçağ Yayınları.
- Ögel, B. (1998). *İslâmiyetten önce Türk kültür tarihi: Orta Asya kaynak ve buluntularına göre*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkan, Ö. (2007). *Divan şiirinin penceresinden Osmanlı toplum hayatı*. Kitabevi Yayıncılık.
- Pala, İ. (1999). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*, Ötüken Yayınları.
- Pardoe, J. (Çev. B. Şanda), (1997). *XVIII. yüzyılda İstanbul*, İnkilap Kitabevi.
- Sungurhan, A. (2013). Kınalı-zâde Hasan Çelebi'ye Gelinceye kadar Anadolu'da Şua'râ Tezkireciliğinin Gelişimi ve Tezkiretü'ş-şua'râ'nın Tanıtılması, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 71-104.
- Sungurhan, A. (2011). *Klasik Türk Edebiyatında îdiyye*, Grafiker Yayınları.
- Şen, F. M. (2007). Eski Türk Edebiyatında Sosyal Hayat Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9, 467-506.

-
- Tanrıbuyurdu, G. (2012). Klasik Türk Şiirinde “kılıç duası”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9 (9), 139-150.
- Tanyeri, M. A. (1999). *Örnekleriyle divan şiirinde deyimler*, Akçağ Yayınları.
- Tayga, Y. (1990). *Türk spor tarihine genel bakış*, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Spor Eğitimi Dairesi Başkanlığı.
- Uluğtekin, M. (1994). *Eski Türk Edebiyatında satranç ve tavla*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uyanıker, N. (2018). Dinî, mensur bir eser: Hz. Muhammed’in Ebû Cehil ile güreşi, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11, (22), 28-48.
- Yavuz, H. (1999). *Yazın, dil ve sanat*, Boyut Yayın Grubu.
- Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Yıldız, E. (2019). Klasik Türk Şiirinde Şikâriyyeler/ Saydiyyeler, *Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 46, 177-221.
- Yücel, Ü. (2015). *Türk okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
-